

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2018-19-126>

УДК 330.15

Перспективи диверсифікації діяльності підприємств лісового господарства Запорізької області

Сидорченко Т.Ф.кандидат економічних наук,
доцент кафедри економіки, підприємства та фінансів
Бердянського державного педагогічного університету**Черненко Г.О.**студент
Бердянського державного педагогічного університету

У статті проаналізовано стан підприємств лісогосподарського комплексу Запорізької області. Досліджено внесок лісового господарства в економічний розвиток Запорізької області та України загалом. Виявлено основні проблеми функціонування лісового господарства в степових регіонах України, запропоновано варіанти їх вирішення. Розроблено шляхи диверсифікації діяльності для лісового господарства Запорізької області.

Ключові слова: лісове господарство, стратегія, розвиток, проблеми, перспективи, диверсифікація.

Сидорченко Т.Ф., Черненко А.А. ПЕРСПЕКТИВЫ ДИВЕРСИФИКАЦИИ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПРЕДПРИЯТИЙ ЛЕСНОГО ХОЗЯЙСТВА ЗАПОРОЖСКОЙ ОБЛАСТИ

В статье проанализировано состояние предприятий лесохозяйственного комплекса Запорожской области. Исследован вклад лесного хозяйства в экономическое развитие Запорожской области и Украины в целом. Выявлены основные проблемы функционирования лесного хозяйства в степных регионах Украины, предложены варианты их решения. Разработаны пути диверсификации деятельности для лесного хозяйства Запорожской области.

Ключевые слова: лесное хозяйство, стратегия, развитие, проблемы, перспективы, диверсификация.

Sydorchenko T.F., Chernenko H.O. PROSPECTS OF DIVERSIFICATION OF ACTIVITIES OF FORESTRY ENTERPRISES OF THE ZAPOROZHYYE REGION

The modern state of enterprises of forestry of Zaporizhzhya region is analyzed in the article. The contribution of forestry to the economic development of the Zaporizhzhya region and Ukraine in general has been explored. The main problems of functioning of forestry in the steppe regions of Ukraine are revealed, variants of their solution are offered. The ways of diversification of activity for forestry of Zaporizhzhya region are developed.

Keywords: forestry, strategy, development, problems, prospects, diversification.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Лісове господарство країни має стратегічне значення для національної економіки, лісова галузь України охоплює всі процеси, пов'язані з відтворенням та використанням стратегічного ресурсу, а саме лісу, але частка в промисловому виробництві лісового господарства України незначна. Підприємства лісового господарства виробляють близько 2,4% загального обсягу промислової продукції та товарів народного споживання, на яких зайнято близько 4,5% кількості промислово-виробничого персоналу. Розвиток лісової галузі України нерівномірний, адже розподіл ресурсів на території країни залежить від кліматичних умов, на заході площа лісів значно більша, ніж у степових регіонах країни. Зниження обсягів виробництва про-

дукції пов'язане з великою кількістю факторів та потребує впровадження дієвих стратегій розвитку лісогосподарських підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Великий внесок у розвиток зазначеної проблеми зробили такі вчені, як Ю.М. Барський [3], Х.П. Замула [5], О.О. Кахович [6], О.Р. Мазуренок [7], А.О. Мещерова [8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Ефективність економічної діяльності будь-яких підприємств насамперед залежить від впровадження та реалізації сучасної стратегії розвитку. Посилена конкуренція на ринку товарів та послуг спонукає підприємства до пошуку адекватних стратегій розвитку, щоби забезпечити конкурентоспроможність та прибутковість у довгостроковому періоді. Досягнення цієї мети є

можливим насамперед за рахунок диверсифікації виробництва, що зазвичай пов'язується з одночасним розвитком декількох видів економічної діяльності, розширенням асортименту продукції, доступом до інших технологій, ринків та галузей, частковою чи повною інтеграцією виробничого циклу, а також створенням нових підприємств.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає в дослідженні сучасного стану підприємств лісового господарства Запорізької області в економіці України, визначенні перспектив стратегічного розвитку лісових господарств Запорізької області, пошуку нових варіантів одержання прибутку підприємствами лісової галузі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед необхідно визначитися із значенням лісових ресурсів для держави. Згідно зі ст. 1 Лісового кодексу України ліси України є її національним багатством, а за своїм призначенням та розташуванням виконують переважно водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі, рекреаційні, естетичні, виховні та інші функції, є джерелом задоволення потреб суспільства в лісових ресурсах [1]. Єдиним джерелом деревини, що використовується переважно для виготовлення засобів виробництва, зокрема предметів праці та предметів споживання, є ліс. Підприємства лісового господарства не лише виготовляють продукцію та сприяють формуванню ВВП, але й створюють робочі місця для населення, тому добробут громад, які розташовані в лісистих районах, насамперед залежить від розвитку лісового господарства, який впливає на розвиток економічного становища регіону та країни загалом [10].

Майже половина лісів України є штучно створеними, які потребують посиленого догляду. Програмою «Ліси України» передбачалося насадження 2 млн. га нових лісів та захисних смуг впродовж 2015–2020 рр. Ці завдання та багато інших (зокрема, інвентаризація лісових смуг та закріплення їх за землекористувачами, відновлення агролісомеліоративних служб, створення захисних насаджень на еродованих землях приватної та комунальної власності) мають велике значення для функціонування лісової галузі, а також сильно впливають на сільськогосподарську діяльність, адже лісо-смуги захищають поля від вітру та ерозії ґрунтів, що значно збільшує врожайність полів. Для Запорізького регіону це вкрай важливо, адже степова зона області зде-

більшого використовується для ведення сільського господарства, вирощування зернових та зернобобових культур [4].

Запас деревини в лісах оцінюється в межах 2 102 млн. м³. Загальний щорічний приріст деревини в лісах Держлісагентства становить 24,6 млн. м³, використання приросту у 2017 р. склало 66%. Таким чином, спостерігається поступове збільшення запасу деревини [11].

Необхідно зазначити, що протягом останніх років відбулося значне підвищення податкового навантаження на лісові підприємства Держлісагентства. Також Законом України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України щодо стимулювання утворення та діяльності сімейних фермерських господарств» від 10 липня 2018 р. № 2497-VIII внесена поправка, що передбачає земельний податок на всі лісові землі України.

Відповідно до норм Податкового кодексу рішення про встановлення місцевих податків та зборів офіційно оприлюднюється відповідним органом місцевого самоврядування до 15 липня року, що передує бюджетному періоду, в якому планується застосування встановлених місцевих податків та зборів або змін (плановий період).

Введення нового земельного податку на всі лісові землі України матиме такі наслідки.

1) З'явиться необхідність оподаткування земель, які перебувають в стадії створення деревостанів (незімкнуті лісові культури, зруби, прогалини) або на яких зростають насадження до 40-річного віку, в яких неможливо отримати деревину, придатну для реалізації (вигідніше вирощувати сільськогосподарські культури, ніж ліс).

2) Оподаткуватимуться всі захисні ліси південних та східних областей степової та лісостепової зон, які впродовж останніх трьох років існують без бюджетної підтримки, де звільнилося 50% працюючих, а площа лісових пожеж з кожним роком збільшується.

3) Оподаткуватимуться ліси з обмеженим лісокористуванням, а саме в заказниках регіонального та місцевого значення, інших об'єктах природно-заповідного фонду.

4) За загального обсягу реалізації майже 14 млрд. грн. за 2017 р. загальна сума податків та інших обов'язкових платежів підприємств лісового господарства становить понад 5 млрд. грн. Додатковий земельний податок прибавить до цієї суми від 3 до 10 млрд. грн. залежно від рішення місцевих громад.

Наведені зміни приведуть до:

- подорожчання щонайменше в 1,5–2 рази деревини, що реалізовується на ринку;

- зупинки діяльності більшості підприємств деревообробної промисловості через високу вартість деревини, отже, припинення роботи лісгосподарських підприємств;

- ризиків збільшення інтенсивності рубок, що може негативно вплинути на підвищення продуктивності, поліпшення якісного складу лісів та збереження біорозмаїття в лісах;

- значного збільшення вартості утримання мисливських господарств.

Такої системи оподаткування, як передбачено цією поправкою, з урахуванням решти податків, що вже сплачуються, немає в ЄС та розвинених країнах світу.

Сплата цього податку буде нараховуватися з 2020 р., що одразу ж вплине на діяльність усіх суб'єктів лісового господарства.

Для Запорізької області, яка розташована в степовій зоні, характерне безлісся. Природних лісів майже не зберіглося, переважно наявні незначні масиви байрачних лісів, ліси в долинах річок, а також штучні лісові насадження. Однак цей ресурс можна охарактеризувати як непродуктивний. З точки зору екологічного значення всі ліси області можна віднести до групи «А», тобто вони виконують насамперед природоохоронну функцію. Ліси області за призначенням та розміщенням виконують екологічні функції (водоохоронні, захисні, санітарно-гігієнічні, оздоровчі тощо), мають обмежене експлуатаційне значення [1]. Ліси та лісове господарство області мають певні особливості порівняно із західними областями, а саме відносно низький середній рівень лісистості території області, що має істотні відмінності щодо лісо-рослинних умов, методів ведення лісового господарства, використання лісових ресурсів та корисних властивостей лісу.

В області історично сформована ситуація закріплення лісів за постійними лісокористувачами (для ведення лісового господарства ліси надані в постійне користування державним лісгосподарським підприємствам). Загальна площа лісових земель області за даними форми № 6-зем складає 117,169 тис. га, з яких для ведення лісового господарства державним лісгосподарським підприємствам надано 76,8 тис. га. За загальної площі області 2 718 тис. га лісистість з урахуванням полезахисних лісових смуг складає 4,05%, за загальної по Україні – 15,9%. Ліси області характеризуються відносно невисокою продуктивністю та виконують переважно

природоохоронні функції. Покрита лісом площа лісового фонду лісгосподарських підприємств становить 36,7 тис. га.

Підприємства лісової галузі Запорізької області функціонують завдяки перерахунку одноденного заробітку або допомоги деревиною від більш ресурсних підприємств лісового господарства України. Однак якщо ставку нового лісового податку встановлять на рівні 3–5%, то ця сума буде дуже вагомою навіть для ресурсних підприємств України, а для підприємств степового регіону цей податок буде занадто великим навантаженням. Отже, більш ресурсні підприємства не матимуть змоги допомогти Лісгоспам Запорізької області, тому з часом вони припинять свою діяльність. Для лісових господарств Запорізької області заготівля деревини не є основним видом діяльності, адже запас деревини дуже маленький, через що необхідно шукати нові шляхи отримання прибутку для підприємств. Відсутність лісових господарств (особливо в степовій зоні) приведе до збільшення лісових пожеж та зникнення полезахисних лісових насаджень. Це негативно вплине на отримання врожаю із сільськогосподарських угідь. Також лісові господарства виконують функцію охорони лісів від браконьєрів: якщо зникне лісова охорона, місцеве населення дуже швидко знищить незначні запаси деревини, наявні в регіоні.

Таким чином, в економічному плані показники лісового господарства є невисоким. Незважаючи на значний потенціал лісового сектору, управління ним та його використання не є ефективними, не відповідають сучасним вимогам та потребують вдосконалення.

Серед основних проблем лісового господарства Запорізької області можна виділити:

- несприятливий клімат для ведення лісового господарства в регіоні (стєпова зона, посухи);

- відсутність правових та економічних механізмів стимулювання запровадження природо оощадних технологій або їх елементів, охорони, захисту, відновлення лісів;

- зростання антропогенного навантаження на лісові екосистеми, глобальну зміну клімату;

- недосконалість фінансового та економічного механізму розвитку лісового господарства;

- недосконалість податкової бази, яка не враховує довгострокового періоду лісовирощення;

- рівень середньої зарплати нижчий від загальнодержавного;
- зростання попиту на внутрішньому ринку деревини;
- зростання самовільних рубок, самозахватів лісових земель, неналежний правовий статус лісової охорони.

Для подолання зазначених вище проблем необхідно розробити конкретну стратегію розвитку лісового господарства, яка би забезпечувала стабільний розвиток лісового господарства шляхом підвищення ефективності управління лісом, багаточільового використання лісових ресурсів та корисних властивостей лісу. Основними завданнями такої стратегії мають стати:

- оптимізація структури лісогосподарських підприємств та організацій;
- збільшення лісистості території до науково обґрунтованого оптимального рівня;
- нарощування ресурсного та екологічного потенціалу лісів;
- вирішення лісно-екологічних проблем регіонів;
- ефективне використання лісових ресурсів на ринкових засадах;
- вдосконалення економічно-фінансового механізму;
- доцільне використання наявних у підприємств ресурсів;
- сприяння вирішенню соціально-економічних проблем місцевих громад;
- інформування громадськості про стан лісового господарства, залучення до прийняття рішень щодо використання природного потенціалу лісів, екологічне виховання.
- диверсифікація діяльності лісових господарств;

Шляхи та засоби розв'язання проблем полягають у реформуванні лісового господарства з використанням позитивного вітчизняного та міжнародного досвіду, поєднанні заходів державної підтримки та ринкових механізмів у лісовому господарстві, збереженні переважно державної власності на ліси.

Реалізація положень стратегії сприятиме розвитку лісового господарства та управління ним, збільшенню площі лісів держави, збереженню біорозмаїття та невиснажливого лісокористування, задоволенню потреб суспільства в лісових ресурсах, створенню більш сприятливих умов розвитку підприємництва, створенню нових робочих місць, зменшенню загрози деградації земель, зростанню частки продукції лісового господарства у ВВП, забезпеченню зайнятості та соціальної захищеності.

Шляхи диверсифікації діяльності підприємств лісового господарства Запорізької області.

Диверсифікація діяльності підприємств лісової галузі в межах досліджуваного регіону спрямована на збільшення рівня їх фінансування, що перш за все має відобразитись на забезпеченні належного стану охорони та захисту лісів.

В умовах відсутності або досить обмеженого деревного ресурсу, що є характерним для Запорізької області, лісистість якої становить близько 4%, необхідно шукати напрями ефективного використання наявного ресурсу з максимізацією фінансових надходжень.

Розглянуто диверсифікаційні напрями лісогосподарської діяльності, спрямовані на максимізацію комплексного використання природно-ресурсного потенціалу Запорізької області.

Отже, розглянемо три базові напрями лісогосподарської діяльності підприємств лісового господарства в контексті диверсифікації напрямів діяльності та реалізації лісопродукції.

1) Раціональний підхід до реалізації дров паливних.

Щорічно в межах вжиття лісогосподарських заходів на підприємствах Запорізького ОУЛМГ в середньому заготовлюється близько 2,2–2,3 тис. м³ дров паливних.

За умови реалізації цього обсягу дров паливних за середньою ціною 350 грн. за 1 м³ та за собівартості 150 грн. за 1 м³ (на підприємстві лісозаготівельні роботи виконують приватні підприємці, що дає змогу отримувати таку собівартість) підприємство може розраховувати на дохід у сумі 805 тис. грн., а прибуток в такому разі становитиме 460 тис. грн.

Однак у зоні діяльності підприємств існує попит на дрова паливні для забезпечення відпочинку в спеціально відведених для цього місцях, тому на більшості підприємств організовано випуск спеціальної продукції «Дрова паливні в сітках».

Отже, реалізація дров паливних в сітках забезпечує підприємству рентабельність на рівні 140%. Прибуток від реалізації дров паливних в сітках становить близько 800 грн. за 1 м³, що на 600 грн. за 1 м³ більше, ніж прибуток від реалізації дров у круглому вигляді. При цьому забезпечується додана вартість у сумі 424,75 грн. на 1 м³, а це створює додаткові робочі місця для населення.

2) Організація рекреаційного лісокористування.

Для показового прикладу використання природного потенціалу області використаємо державне підприємство «Бердянське лісове господарство». На балансі досліджуваного підприємства перебуває заказник державного значення «Коса Обитічна».

Обитічна коса – це одне зі 100 чудес природи України, невеликий півострів в Азовському морі, розташований в Приморському районі Запорізької області поблизу м. Приморська. Це мальовниче місце, яке складається з кварцових пісковиків та ракушняка й покрите травою, з 1980 р. має статус ландшафтного заказника («Коса Обитічна») з площею 8 863 га. Крім того, ця піщана коса разом з прилеглою затокою (Обитічна затока) охороняється на міжнародному рівні, оскільки входить до водойм категорії «А» Рамсарської конвенції.

Заказник «Коса Обитічна» охороняє не тільки ландшафт, але й унікальну місцеву флору та фауну. Рослинний світ налічує 558 видів, зокрема 16 ендеміків, 60 видів рідкісних рослин, 6 рідкісних угруповань, занесених до Зеленої книги України, 6 типів рослинних комплексів. Серед ендеміків виділяються волошка одеська, люцерна Котова, ситник Фоміна тощо. На підвищеннях на сході коси переважає піщана степова рослинність, а на занижених ділянках заходу – галофітна та лучна рослинність. Тут присутні штучні лісові насадження дерев та чагарників, зокрема в'яз гладкий, маслинка вузьколиста, робінія звичайна, сосна кримська, тамарикс стрункий. Штучні насадження мають захисну функцію та займають площу у 200 га.

Наведений природний потенціал цього заказника досі використовувався неефективно. Нині підприємством зроблено лише початкові кроки на шляху до налагодження ефективного рекреаційного лісокористування в межах заказника «Коса Обитічна».

Загалом ДП «Бердянське лісове господарство» організувало рекреаційні зони, в'їзд на які автомобільним транспортом здійснюється на платній основі. Підприємство також організовує різноманітні види відпочинку та екскурсії.

За 2017 рік в результаті надання згаданих послуг підприємством зароблено 270 тис. грн., однак потенціал цього виду послуг ще досить значний. Для розвитку рекреаційного користування в цій місцевості підприємству варто вжити таких заходів:

– погодження та встановлення в місцях відпочинку тимчасових дерев'яних споруд;

– спорудження вежі для можливості ведення відео- та фотозйомки тваринного світу;

– відкриття сайту підприємства, де максимально повинна бути надана інформація про відпочинок у межах заказника;

– підписання договорів із суб'єктами підприємницької діяльності, які надають послуги зеленого туризму;

– організація зустрічей та транспортування екскурсій на місця відпочинку, а також належне обслуговування.

Ефективне вжиття наведених заходів дасть змогу збільшити надходження підприємства від рекреаційної діяльності до 1 млн. грн.

Висновки з цього дослідження. Проаналізувавши діяльність підприємств лісового господарства, можемо зазначити, що до основних пріоритетів їх розвитку належать:

– підвищення рівня використання продуктивності лісових земель;

– досягнення оптимальної структури виробництва деревних ресурсів;

– підвищення продуктивності функціонуючих деревостанів;

– реконструкція діючих та будівництво нових підприємств і заводів за рахунок усіх можливих джерел фінансування;

– підвищення конкурентоспроможності вітчизняних видів продукції.

Реалізація завдань структурної перебудови економіки лісових галузей можлива за умови формування моделі господарювання, яка би відображала такі нові сучасні напрями:

– орієнтація галузевої структури виробництва на розвиток прогресивних видів продукції;

– відтворення лісових ресурсів на багаточільовій, розширеній основі;

– переорієнтація капітальних вкладень та структури джерел інвестування на впровадження госпрозрахунку й формування джерел власних ресурсів для лісогосподарського виробництва;

– розширення лісосировинної бази переважно шляхом інтенсифікації лісогосподарського виробництва.

Лісове господарство є важливим складовим елементом економіки України, оскільки воно не тільки забезпечує державу сировиною для багатьох галузей промисловості, але й є основою здійснення господарської діяльності, яка передбачає створення робочих місць та виготовлення продукції, отже, формування ВВП.

З економічної точки зору показники лісового господарства є невисоким. Незважаючи на значний потенціал лісового сектору, його

використання й управління ним неефективні, не відповідають сучасним вимогам, а також потребують вдосконалення.

Першочерговим завданням удосконалення управління лісовим господарством має стати формування конкретної стратегії розвитку лісового господарства, яка покликана забезпечити стабільний розвиток лісового господарства шляхом підвищення ефективності управління лісом, багатоцільового використання лісових ресурсів та корисних властивостей лісу.

Реалізація положень стратегії сприятиме розвитку лісового господарства та управ-

лінню ним, збільшенню площі лісів держави, збереженню біорозмаїття та невиснажливого лісокористування, задоволенню потреб суспільства в лісових ресурсах, створенню більш сприятливих умов для розвитку підприємства, створенню нових робочих місць, зменшенню загрози деградації земель, частки продукції лісового господарства у ВВП, забезпеченню зайнятості та соціальної захищеності працівників лісового сектору, зростанню інвестицій в лісову галузь, а також гармонізації норм ведення лісового господарства України до відповідних критеріїв Європейського Союзу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лісовий кодекс України від 21 січня 1994 р. № 3852- XII. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.
2. Про затвердження Державної цільової програми «Ліси України» на 2010–2015 рр.: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 вересня 2009 р. № 977 зі змінами. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/977-2009-п>.
3. Барський Ю., Поліщук В. Фінансове стимулювання сталого розвитку лісового господарства регіонів України. Економічний форум. 2015. № 1. С. 13–23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2015_1_5.
4. Єдина стратегія розвитку сільського господарства і сільських територій в Україні на 2012–2020 рр.: лісове господарство та біоенергетика. URL: <http://fleg.org.ua/wp-content/uploads/2015/03/8.3.-Basic-materials-UKR.pdf>.
5. Замула Х. Сучасний стан ведення лісового господарства в Україні. Агросвіт. 2013. № 19. С. 54–59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2013_19_12.
6. Кахович О., Тюленева Г. Лісове господарство. Актуальні проблеми галузі та шляхи їх вирішення. URL: http://rusnauka.com/21_NIEK_2007/Economics/24123.doc.htm.
7. Мазуренок О. Економічне значення лісів України та стратегія їх ефективного розвитку. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2014. Вип. 5. С. 209–212.
8. Мещерова А. Сучасний стан лісового господарства України. Проблеми та перспективи розвитку. URL: http://rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/68627.doc.htm.
9. Основні напрями реформування та розвитку лісового сектора. URL: <http://fleg.org.ua/news/650>.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: <http://ukrstat.gov.ua>.
11. Офіційний сайт Державного агентства лісових ресурсів України. URL: <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/index>.

REFERENCES:

1. Lisovyi kodeks Ukrainy vid 21 sichnia 1994 r. № 3852-XII [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3852-12>.
2. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi tsilovoi prohramy "Lisy Ukrainy" na 2010–2015 rr. (2009): Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 16 veresnia 2009 r. № 977 zi zminamy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/977>.
3. Barskyi Yu. (2015) Finansove stymuliuvannia staloho rozvytku lisovoho hospodarstva rehioniv Ukrainy / Yu. Barskyi, V. Polishchuk // Ekonomichnyi forum. – № 1. – P. 13–23. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecfor_2015_1_5.
4. Yedyna stratehiia rozvytku silskoho hospodarstva i silskykh terytorii v Ukraini na 2012–2020 roky: lisove hospodarstvo ta bioenerhetyka [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://fleg.org.ua/wp-content/uploads/2015/03/8.3.-Basic-materials-UKR.pdf>.
5. Zamula Kh. (2013) Suchasnyi stan vedennia lisovoho hospodarstva v Ukraini / Kh. Zamula // Ahrosvit. – № 19. – P. 54–59. – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/agrosvit_2013_19_12.
6. Kakhovych O. (2007) Lisove hospodarstvo. Aktualni problemy haluzi ta shliakhy yikh vyrishennia / O. Kakhovych, H. Tiuleneva [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://rusnauka.com/21_NIEK_2007/Economics/24123.doc.htm.

7. Mazurenok O. (2014) Ekonomichne znachennia lisiv Ukrainy ta stratehiia yikh efektyvnoho rozvytku / O. Mazurenok // Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. P. 209–212.
8. Meshcherova A. (2010) Suchasnyi stan lisovoho hospodarstva Ukrainy. Problemy ta perspektyvy rozvytku / A. Meshcherova [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: http://rusnauka.com/17_AND_2010/Economics/68627.doc.htm.
9. Osnovni napriamy reformuvannia ta rozvytku lisovoho sektora [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://fleg.org.ua/news/650>.
10. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ukrstat.gov.ua>.
11. Ofitsiinyi sait Derzhavnoho ahentstva lisovykh resursiv Ukrainy [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://dklg.kmu.gov.ua/forest/control/uk/index>.